

АКСІОЛОГІЧНИЙ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТІ

Розглянуто формування методологічних засад педагогічної науки в контексті проблеми розвитку творчості. Проаналізовано особливості аксіологічного і культурологічного підходів до процесу становлення творчої особистості в освіті.

Ключові слова: *творча особистість, аксіологічний підхід, культурологічний підхід.*

Постановка проблеми. Кардинальні зміни в політичному, соціальному, культурному і економічному житті України і усїєї світової спільноти обумовлюють появу принципово нової соціально-педагогічної ситуації, суть якої проявляється в необхідності модернізації системи освіти згідно з новою стратегією життєдіяльності. Тому вітчизняна система освіти здійснює перехід від репродуктивної моделі освіти, до продуктивної системи організації освіти, заснованої на принципах творчої життєдіяльності. Відмінною особливістю цієї моделі освіти є принципово інше розуміння людини передусім як творчої особистості, здатної до творчості в усіх сферах соціокультурної дійсності. Продуктивна система організації освіти, заснована на принципах творчої життєдіяльності, передбачає абсолютно інші форми дидактичної і міжособистісної взаємодії, орієнтованої на стимулюванні творчості, на розвитку творчої активності як базової основи особистості. Тому з повною впевненістю можна говорити про яскраво виражену актуальність досліджень проблеми становлення творчої особистості, ця проблема стає найважливішим напрямом сучасних емпіричних пошуків і науково-теоретичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системному дослідженню творчої діяльності присвячено праці філософів (М. Алексєєв, Б. Новіков, В. Овчинников, О. Спїркін, А. Шумилін та ін.). Важливий внесок у методологію творчості зробили Г. Альтшуллер, Д. Богоявленська, Т. Браже, М. Венгоренко, Л. Гурова, В. Кожевников, О. Леонтєв, О. Лук, В. Моляко, В. Шишкіна, Н. Шумакова, А. Шумилін та ін. Психологічні закономірності формування творчої діяльності досліджували Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Моляко, К. Платонов, В. Рибалка, О. Скрипченко та ін. Проблему формування творчої особистості в процесі професійної підготовки досліджували Т. Волобаєва, Н. Кучїк, С. Сисоєва, Н. Гузїй та ін.

Закономірності, особливості, недолїки і перспективи функціонування освіти в Україні та її роль у становленні творчої особистості досліджено в працях А. Алексюка, С. Гончаренка, Т. Завгородньої, І. Зязюна, М. Свтуха, М. Левківського, В. Лугового, В. Майбороди, С. Максименка, В. Сагарди, О. Сухомлинської, О. Чебикїна та ін. Проблеми організації навчального процесу спрямованого на становлення творчої особистості з'ясовано в дослідженнях таких вчених, як: В. Беспалько, Н. Бїдюк, В. Бондар, М. Бондар, А. Джуринський, М. Каган, Н. Кузьміна, Н. Острроверхова, В. Пікельна, М. Скаткін, Ю. Бабанський та ін.

Метою статті є аналіз особливостей аксіологічного і культурологічного підходів до процесу становлення творчої особистості в освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури свідчить про необхідність глибокого вивчення методологічних основ процесу становлення творчої особистості. Методологія (від грец. *methodos* – шлях дослідження, спосїб пізнання і *logos* – слово, поняття, вчення) – вчення про структуру, логїчну організацію, методи і засоби діяльності – є необхідним компонентом будь-якої діяльності, що розглядає її з позиції усвідомлення, навчання і раціоналізації. Методологічні знання виступають у формі приписів і норм, в яких фіксуються зміст і послїдовність певних видів діяльності, і описів фактично виконуваної діяльності. Отже, методологія базується на сукупності принципів і методів, застосування яких у конкретному науковому дослідженні дає можливість розв'язати певну проблему.

Функцією методологїї виступає внутрішня організація і регулювання процесу пізнання, практичного перетворення будь-якого об'єкту, пошук шляхів здійснення будь-якої діяльності. Найбільш важливими завданнями методологїї є постановка проблеми, побудова предмета дослідження з позиції наукової теорїї, а також перевірка отриманого результату з точки зору його істинності і відповідності практицї. Широкий загальнонауковий характер і міждисциплїнарна природа сучасних напрямів методологїї призводить до того, що в них помітне місце займають філософські передумови, через це методологічними основами ряду галузей виступають філософські концепції і теорїї.

Аналіз різних джерел (М. Алексєєв, Б. Новіков, В. Овчинников, О. Спїркін, А. Шумилін та ін.) дозволив як методологічні основи процесу становлення творчої особистості розглянути ряд підходів, найбільш продуктивними з яких є: аксіологічний (що аналізує творчість як одну з ведучих цїннїсних орієнтації сучасної особистості) і культурологічний (обумовлюючий процес творчого становлення процесом опанування елементів загальнолюдської культури на індивідуально-особистїсному рівні).

Аксіологічний підхід до процесу становлення творчої особистості виділяється серед інших методологічних підходів тим, що аксіологія (від грец. *axia* – цінність і *logos* – учення – філософське вчення про природу цінностей, їх місце в реальності і про структуру ціннісного світу) – може розглядатися як методологічна основа нової філософії освіти, оскільки має за мету введення суб'єктів освітнього процесу у світ цінностей і надання ним допомоги у виборі особистісно значущої системи ціннісних орієнтації. Поняття "аксіологія" увійшло до наукової літератури, як категорія цінності. На початку ХХ ст., вперше цей термін був використаний французьким філософом П. Лапі, для відокремлення галузі філософії, яка досліджує ціннісну проблематику.

Аксіологічний підхід базується на розумінні соціальної природи цінностей, рефлексії сенсу життя з позиції позитивно-творчих цінностей, формування ціннісних орієнтирів особистості та їх вплив на розвиток духовних, моральних і творчих основ особистості. Суть аксіологічного підходу полягає в спрямованості педагогічної діяльності на творчий розвиток особистості як мету, результат і головний критерій ефективності навчально-виховного процесу.

Проблема цінностей як філософська проблема розглядалася у роботах В. Абрамова, С. Анісімова, В. Блюмкіна, В. Дьоміна, С. Дробницького, О. Здравомислова, О. Івіна, А. Кавалерова, М. Кагана, Т. Проховської, С. П'янзіна, М. Розова, Л. Столовича, В. Тугарінова, К. Хруцького, Н. Чавчавадзе. Теоретико-методологічні основи ціннісної проблематики в царині освіти розкрито в наукових наробках І. Бежа, Т. Бутківської, Л. Ваховського, О. Вишневського, В. Галузинського, В. Гінецинського, М. Євтуха, П. Ігнатенка, І. Зязюна, В. Кременя, М. Никандрова, В. Огнев'юка, О. Савченко, О. Сухомлинської, Н. Ткачової, О.Чебикіна та ін.

Аксіологічний підхід визнає кожного учасника освітнього процесу активним ціннісно-мотивованим суб'єктом діяльності, дозволяє збудувати суб'єкт-суб'єктні стосунки і створити сприятливий психологічний клімат. Як пріоритетне завдання аксіологічний підхід висуває розкриття цінностей як сутнісних сил особистості, її інтелектуального, морального, творчого потенціалу, що виражається в здатності вільно орієнтуватися в складних соціальних і професійних ситуаціях, вибирати та здійснювати інноваційні процеси. Аксіологічний підхід виконує роль сполучної ланки між пізнавальним і практичним відношенням до світу (теорією і практикою), оскільки зміст оцінно-цільового і дієвого аспектів життєдіяльності людини визначається спрямованістю активності особистості на осмислення, визнання, актуалізацію і створення матеріальних і духовних цінностей.

Один з найбільш авторитетних дослідників цієї проблеми, австрійський психолог, в'язень нацистського концентраційного табору В. Франкл вказував: "Прагнення до пошуку і реалізація людиною сенсу свого життя є вродженою ціннісною орієнтацією, властивою усім людям і є основним двигуном поведінки і розвитку особистості" [2]. Завдяки ціннісним орієнтаціям людина робить своє життя осмисленим, визначаючи: що вона дає життя (цінності творчості); що вона бере від життя (цінності переживань); у чому її призначення, яке вона не в змозі змінити (цінності відношення). На думку В. Франкла – пріоритет належить цінностям творчості, основним шляхом реалізації яких є праця [2].

Таким чином, в загальному вигляді процес освоєння ціннісних орієнтацій може бути представлений як життєвий простір, що розширюється в якому особистість будує певну траєкторію свого руху, погодившись з цінностями самопізнання, самооцінки і саморозвитку. Поза сумнівом, творчість є непорушною цінністю для людини, апробованою упродовж усього розвитку людського суспільства. Ще в епоху античності піфагорійці говорили, що творчість очищує людину, а давньогрецький вчений-енциклопедист, філософ і логік, засновник класичної (формальної) логіки Аристотель розробив і ввів у філософію категорію катарсису (від давньогрецької *catharsis* – підняття, очищення, оздоровлення) – очищення за допомогою творчості. З прадавніх часів вважалося, що творчість будує ціннісну свідомість людини, вчить його бачити життя крізь призму образності, пізнавати світ за законами краси.

У зв'язку з цим у ряді філософських джерел визначаються наступні аксіологічні функції творчості: 1) формувати художні смаки, здібності і потреби людини; 2) ціннісно орієнтувати людину у навколишньому світі; 3) будити творчі начала особистості, бажання та уміння творити. Сучасні філософські напрями (неопозитивізм, екзистенціалізм, прагматизм, неотомізм та ін.) і вироблені в руслі їх педагогічні ідей та концепції, незважаючи на значні методологічні відмінності, єдині в питанні визнання творчості громадською і особистісною цінністю, оскільки розглядають творчість як одну з універсальних цінностей особистості. Цей факт пояснюється тим, що людина, суспільство, світова спільнота, цивілізація, розвиваючись, усі більшою мірою проявляють найістотніші, засадничі, тобто фундаментальні якості і риси життєдіяльності соціальної форми існування матерії.

Отже, однією з головних цінностей сучасного життя виступає не система глибоких і міцних знань, оскільки в наше століття їх приріст і оновлення склало такі швидкі темпи, які за усього бажання не можуть дозволити людині їх освоїти, а здатності до постійного їх поповнення, творчого застосування фундаментальних знань, що лежать в основі цілісного сприйняття наукової картини сучасного світу, представленого світом космосу, світом людини і суспільства, світом людської цивілізації і змін, що відбуваються в ньому.

Таким чином, вибір аксіологічного підходу як методологічна основа процесу становлення творчої особистості дозволяє розглянути творчість як соціально-філософський феномен, що має ціннісний статус, виступаючий в трьох основних аспектах: 1) в державному, оскільки творчість визначає моральний,

інтелектуальний, економічний і культурний потенціал кожної держави, є стратегічним чинником його розвитку і існування; 2) в соціальному, оскільки цінність творчості є пріоритетом спочатку в суспільній свідомості і лише потім оформлюється в державні соціокультурні пріоритети; 3) в особистісному, оскільки творчість в першу чергу є внутрішнім, власним надбанням особистості, що пред'являє певні вимоги до рівня її розвитку і саморозвитку.

Культурологічний підхід до процесу становлення творчої особистості полягає в тому, що досягнення світової культури виступають як засоби самоствердження, як способи реалізації потреби в творчому самовираженні, представленні своїх особистісних властивостей і цінностей. Поняття культура вживається сьогодні в безлічі значень, проте є загальні позиції, які присутні в кожному з численних її визначень. Теоретики вважають, що поняття культура має включати перш за все не теорію, не модель, що дозволяє поступально рухатися до правильного пояснення людських феноменів, а таке теоретичне поле для тлумачень теорій, моделей, яке попереджає неадекватний редукціонізм (від лат. *reductio* – повернення, приведення назад) або тільки до матеріальних, або тільки до ідеальних феноменів.

Значний доробок у цьому плані має західна філософська та культурологічна думка, представлена працями М. Вебера, В. Віндельбанда, М. Гартмана, Е. Гусерля, Г. Зімеля, А. Швейцера, А. Тойнбі, К. Ясперса та ін. У вітчизняному науковому просторі до цього питання звертались такі видатні вчені, як М. Драгоманов, А. Макаренко, І. Огієнко, О. Потебня, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, І. Франко, Л. Українка, К. Ушинський та ін. В наш час проблема культури знайшла глибоке теоретичне висвітлення в працях І. Беха, М. Бровка, Л. Губерського, І. Зязюна, В. Кременя, М. Михальченка, І. Надольного, В. Огнев'юка, О. Савченко та ін.

Культура – це завжди результат творчості з усіма характеристиками творчого акту, оскільки вона завжди розрахована на адресата, на діалог. Ось чому її "засвоєння" є процес особистісного відкриття, створення світу культури в самому собі, співпереживання і співтворчості, де кожен новознайдений елемент культури не перекреслює попередніх пластів. Одним з основоположників культурології є німецький філософ Й.Г. Гердер визначив культуру як "рівень людяності" і "друге народження людини", оскільки тільки в процесі освіти, виховання і саморозвитку людина залучається до культурних цінностей, стає представником тієї або іншої культури [1]. Культурологічний підхід до процесу становлення творчої особистості означає, що суб'єкт творчої діяльності повинен орієнтуватися на самоствердження істинних людських начал і якостей.

Культурологічний підхід до становлення творчої особистості передбачає опанування культурою діяльності, культурою мислення, культурою спілкування, естетико-художньою культурою, в процесі опанування у особистості розвивається здатність до безперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, оскільки при цьому людина глибше пізнає себе, вона самовизначається, більш ефективно управляє собою, людина орієнтована на безперервний саморозвиток, прагне до творчої самореалізації в будь-яких видах діяльності. Розглядаючи культурологічний підхід як методологічну основу процесу становлення творчої особистості, слід виділити культуру масову, загальнолюдську і індивідуальну.

Масова культура визначається громадськими інститутами, що потребують різнобічно розвиненої особистості, як носія і виразника масової культури. Вона є системою культурних цінностей, що зовні визначаються: знаннями і навичками, нормами соціальних стосунків. Загальнолюдська культура охоплює весь простір людського досвіду, накопиченого за всю історію існування людської цивілізації. Освоєння загальнолюдською культурою припускає оволодіння лише тою її частиною, яка викликає у індивідуума особливе особистісне відношення. Особистість вибирає собі цінності в контексті культурних загальнолюдських цінностей згідно з творчими потребами і особистою ситуацією розвитку. Загальнолюдська культура як джерело виховання визначає його характер, цілі і зміст, оскільки виховання як елемент культури має усі основні ознаки національної культури, його зміст детермінований культурою конкретного народу і суспільства.

Індивідуальна культура – це внутрішній світ особистості, що відкриває широкі можливості для самоудосконалення і самореалізації, вона складається на основі самосвідомості, створюється в процесі здобуття людиною інтелектуального і творчого досвіду, розвивається через участь в різних формах соціальної діяльності. Індивідуальна культура реалізує свою функцію творчого розвитку особистості тільки у тому випадку, якщо вона активізує, спонукає особистість до творчої діяльності. Індивідуальна культура породжується кожною окремою особистістю, з якою взаємодіє суб'єкт виховання. Чим різноманітніше і продуктивно-значуща для особистості діяльність, тим ефективніше відбувається становлення її індивідуальної культури. В зв'язку з цим самовизначення особистості у світовій культурі, її залучення до національно-культурних традицій, збагачення загальнолюдським змістом, і вироблення на цій основі ціннісних орієнтацій – одна з основних проблем сучасної освіти.

Культура суспільства і культура кожної окремої особистості створюють те насичене соціокультурне середовище, яке живить особистість і створює умови для її самореалізації. В процесі виховання відбувається опанування культурою суспільства, її духовними цінностями, їх інтеріоризація (від лат. *interior* – внутрішній) – формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості через засвоєння індивідумом зовнішніх дій з предметами і соціальних форм спілкування, а також екстеріоризація, (фр. *exteriorisation* – виявлення, прояв; від лат. *exterior* – зовнішній) – процес, в результаті якого внутрішнє психічне життя людини отримує зовні виражену (знакову і соціальну) форму свого існування. Тому говорять не лише про

засвоєння культури, але й про її освоєння – активне збагачення її кожним суб'єктом виховання, оскільки виховання розвиває культуру особистості.

У процесі становлення особисті формуються її базова культура, зміст якої складається з культури життєвого самовизначення, інтелектуальної і фізичної культури, культури спілкування і культури сімейних стосунків, економічної, політичної (демократичною), правової, екологічної, художньої культури, культури праці тощо. Базова культура, таким чином, включає як елементи культури тих стосунків, в які вступає людина в процесі свого життя.

Розглянуте вище показує, що завданнями культурологічного підходу до процесу становлення творчої особистості є не лише збереження, трансляція, відтворення і розвиток культури, але і створення засобами культури умов для: саморозвитку творчої індивідуальності людини; оволодіння нею культурними цінностями, необхідними для досягнення творчої активності; розвитку творчих сил, здібностей і умінь особистості; забезпечення можливостей творчого зростання і самореалізації.

Висновки. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що аксіологічний підхід як методологічна основа становлення творчої особистості розглядає творчість, як одну з ведучих ціннісних орієнтацій сучасного суспільства, виступаючи системоутворюючим чинником в процесів навчання, виховання і формування особистості, дозволяючи суб'єкту робити своє життя осмисленим і визначати: цінності творчості, цінності переживань, цінності відношення. Становлення творчої особистості з точки зору культурологічного підходу виступає як процес опанування культури життєвого самовизначення, інтелектуальної і фізичної культури, культури спілкування і культури сімейних стосунків, економічної, політичної (демократичною), правової, екологічної, художньої культури, культури праці тощо. В ході цього в особистості розвивається здатність до безперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, особистість глибше і різнобічно пізнає себе, самовизначається, більш ефективно управляє собою, орієнтується на безперервний саморозвиток, прагне до творчої самореалізації в будь-яких видах діяльності.

Використані джерела

1. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества / И.Г. Гердер. – М. : Наука, 1977. – (Серия "Памятники исторической мысли"). – 705 с.
2. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник: пер. с англ. и нем./ В. Франкл / общ.ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – С.284-334.- 368 с.

Lystopad O.

AXIOLOGY AND CULTUROLOGICAL APPROACHES OF BECOMING OF CREATIVE PERSONALITY IN EDUCATION

In the article are described the forming of methodological principles of pedagogical science which considered in the context of problem of creativity's development. The features of the axiology and culturological approaches of becoming of creative personality in education are analysed.

Key words: *creativity, creative personality, axiology approach, culturological approach.*

Стаття надійшла до редакції 07.05.13